

Słowo od Autorki

Monografia zawiera pytania, teorie i praktykę z zakresu diagnozy psychologicznej. Testy „Kreatywny potencjał” i „Kreatywny potencjał – wersja rozszerzona” pozwalają oszacować poziom kreatywności jednostki, jej predyspozycje i potencjał kreatywny. Ich innowacyjność wyraża się w możliwości diagnozowania nie tylko aktualnego stanu kreatywności i uświadomionych procesów jej rozwoju, ale także nieświadomionych procesów samorozwoju i potencjału kreatywności.

Test „Kreatywny potencjał” przedstawia możliwość określenia nie tylko ilościowego wskaźnika kreatywnego potencjału, ale także interpretuje jakościową charakterystykę każdego wskaźnika profilu psychologicznego.

Testy formułują osiem wyznaczników kreatywności w różnych aspektach osobowości: myślenie twórcze; ciekawość; oryginalność; wyobraźnia; intuicja; emocjonalność, empatia; poczucie humoru; twórcze podejście do zawodu.

Umożliwia on również nakreślenie twórczych sylwetek psychologicznych: „Ja realne”, „Ja idealne”, „Ja odzwierciedlone”, „Koncepcja Ja” oraz poznanie zależności między poszczególnymi wyznacznikami.

Testy „Kreatywny potencjał” i „Kreatywny potencjał – wersja rozszerzona” mogą być wykorzystywane zarówno do badań naukowych w dziedzinie psychologii, jak i w pracy praktycznej psychologa prowadzącego konsultacje indywidualne.

Test „Kreatywny potencjał” może być wykorzystywany do testowania mężczyzn i kobiet w wieku od 17 do 33 roku życia, a „Kreatywny potencjał – wersja rozszerzona” od 34 do 59 roku życia.

Wstęp

Niniejsza monografia jest przewodnikiem do testu psychologicznego „Kreatywny potencjał”, który został opracowany i poddany standardom normalizacyjnym przez profesor Natalię Wiszniakową-Zelinskią. Dzieło to jednak znacznie wykracza objętościowo i merytorycznie poza zwyczajową objętość podręczników do testów. Złożyło się na to zapewne kilka bardzo ważnych powodów.

Przede wszystkim istnieje obecnie bardzo duże zapotrzebowanie w dziedzinie badania kreatywności. Kreatywność i twórczość stają się obecnie najważniejszymi czynnikami wzrostu cywilizacyjnego, a zarazem są warunkami spełnionego i udanego życia. Z obowiązującego obecnie paradygmatu gospodarki opartej na wiedzy wyłania się bowiem paradygmat gospodarki oparty na twórczości. Twórczość staje się o wiele bardziej istotna niż sama tylko wiedza. Po pierwsze, wszelka wiedza wypływa z twórczości. Po drugie, wiedza staje się coraz bardziej powszechna – coraz tańszy i łatwiejszy staje się do niej dostęp, coraz trudniej ją ukrywać, taniej jej nośniki. Po trzecie, wiedza się też obecnie w niesłychanym tempie dezaktualizuje. Posiadanie wiedzy sprzed nawet kilku lat może stać się nie zasobem, ale przeciwnie – obciążeniem zalegającym półki, zbiory danych, twarde dyski – a nade wszystko zaśmiecającym mózgi. Tylko bieżące wzbogacanie wiedzy – a więc twórczość – jest czymś, co naprawdę stanowi wartość. W gromadzeniu, przetwarzaniu, a nawet zdobywaniu wiedzy zastąpić już mogą człowieka komputery, w dziedzinie twórczości jeszcze długo nie będzie to możliwe. Starą wiedzę trudno wykorzystać, twórczość zaś jest źródłem ogromnych zysków i kołem napędowym cywilizacji. Twórczość (w przeciwieństwie do wiedzy) nie tanieje i jest wciąż dro-

ga (choć może dawać ogromne zyski). Jej wysoki koszt wydaje się także skutkiem tego, że powstaje przy dużym nakładzie intelektualnym i materialnym, często metodą prób i błędów. Dlatego tak potrzebna jest wiedza na temat twórczości, a także sposoby jej mierzenia.

Tymczasem dotychczasowy dorobek wiedzy o kreatywności i twórczości jest, w porównaniu do innych obszarów psychologii, skromniejszy. Każda zatem nowa praca naukowa dotycząca twórczości oraz każde nowe narzędzie mogące ją mierzyć ma obecnie szczególnie dużą wartość. Narzędzie opracowane przez profesor Wiszniakową-Zelinskią oraz niniejszy podręcznik do niego wchodzą zatem w zakres tak współcześnie liczącego się dorobku naukowego, dotyczącego kreatywności i twórczości.

Prezentowane poniżej narzędzie może służyć do wczesnego wykrywania potencjału twórczego, a zawarta w podręczniku teoria pozwala nam w szerszy i bardziej precyzyjny sposób ujmować zasadnicze aspekty ludzkiej kreatywności i twórczości.

Przede wszystkim bardzo istotne jest odróżnienie tych dwóch pojęć – kreatywność i twórczość. Autor niniejszego wstępu w pełni podziela pogląd profesor Wiszniakowej-Zelinskiej, że konieczne jest odróżnienie od siebie tych pojęć oraz wypracowanie adekwatnych sposobów mierzenia każdego z nich.

Kreatywność jest cechą indywidualną psychologiczną, jest pewną charakterystyką przede wszystkim procesów poznawczych, ale wiążącą się także z aspektami emocjonalnymi, motywacyjnymi i osobowościowymi. Jest to zdolność produkowania nowych (w przestrzeni mentalnej jednostki) wytworów umysłowych, które następnie mogą być materializowane w sferze językowej, plastycznej, muzycznej czy technicznej. Kreatywność jest zawsze indywidualną bazą twórczości. Istotą twórczości jest bowiem stworzenie czegoś konkretnego nowego i użytecznego dla ludzi, w ramach danej kultury i cywilizacji. W dzisiejszych czasach wymaga to ogromnych zasobów wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych w określonej dziedzinie, której twórczość dotyczy.

Na ogólną kreatywność muszą zatem zostać nałożone określone zdolności, musi ona zostać wyrażona w odpowiednim języku, np. literackim, muzycznym czy plastycznym, aby działać już w odpowiednich strukturach muzycznych, plastycznych, literackich czy naukowych. Działa tutaj zjawisko transferu kreatywności, to znaczy istniejąca ogólna zdolność do myślenia dywergencyjnego (cechy ogólnej kreatywności) przekłada się na myślenie dywergencyjne np. w zakresie kompozycji dzieła muzycznego.

O ile jednak ogólną kreatywność może zmierzyć psycholog za pomocą swoich testów, to w ocenę dyspozycji twórczych w konkretnej dziedzinie powinien być zaangażowany także ekspert w tym zakresie (np. do oceny dyspozycji do kompozycji muzycznego dzieła powinien być również zaangażowany specjalista w dziedzinie muzyki).

Warto tu zaznaczyć, że zasadniczo większość metod psychologicznych, zwłaszcza metod testowych, bada raczej kreatywność niż twórczość. Metody badania kreatywności są ściśle związane z metodami psychologicznymi, natomiast metody badania twórczości mają charakter wielodyscyplinarny. Bardzo pomocnych opisów zjawisk twórczych, metod ich badania oraz sposobów ich stymulacji dostarczają nauka o rozwoju potencjału człowieka oraz akmeologia, reprezentowane w Polsce przez wybitnego specjalistę w tej dziedzinie, profesor Natalię Wiszniakową-Zelinskią. Akmeologia (poch. od greckiego *akme* – tzn. szczyt), jest stosunkowo młodą nauką (wprowadził ją do obszaru nauk psychologicznych w 1928 roku N.A. Rybnikow) o prawidłowościach rozwoju psychicznego człowieka dorosłego i obiektywnych oraz subiektywnych czynnikach, które wspomagają lub opóźniają osiągnięcie przez niego najwyższego poziomu twórczej dojrzałości osobowościowej oraz zawodowej.

Autorka definiuje kreatywność jako kompleks osobowościowo twórczych właściwości człowieka, pozwalających mu z sukcesem tworzyć nowe produkty znaczące społecznie i indywidualnie, w materialnej i duchowej działalności. Według niej podstawowymi wskaźnikami kreatywności i kreatywnego potencjału są: określone cechy intelektualne, osobowości, uzdolnień, twórcze myślenie, asocjacja twórczego myślenia, antycypacja, oryginalność, wyobraźnia i fantazje, intuicja, emocjonalność i empatia, ciekawość, otwartość na nowe rzeczy, idee i wyzwania, która wyraża się w eksploracji świata, nowatorstwie.

Profesor Natalia Wiszniakowa-Zelinskią przedstawia cztery najważniejsze sposoby rozumienia **kreatywności** – jako **produkt, proces, zdolność i cechę osobowości**. Ujęcie produktowe tradycyjnie skupia się przede wszystkim na wyniku twórczości, rozpatrując jego trzy podstawowe cechy: ilość, jakość i znaczenie. Ujęcie procesualne z kolei, którego najlepszym przykładem jest model Wallasa, ujmuje kreatywność jako proces, wydzielając przy tym różnorodne fazy, etapy i poziomy oraz typy twórczego myślenia. Za najbardziej typowe narzędzia diagnostyczne w tym podejściu autorka słusznie uznaje testy oddalonych asocjacji RAT, zaproponowane przez Mednicką w 1962 roku. Trzeci kierunek badań nad kreatywnością, ujmujący ją przede wszystkim jako zdolność, jest wedle autorki najbardziej roz-

winięty. Wiodącymi badaczami w tej dziedzinie byli: J.P. Guilford i E.P. Torrance. Ogromną rolę odegrały tutaj i odgrywają nadal opisane przez autorkę w pierwszej części pracy testy J.P. Guilforda oraz E.P. Torrance'a badające zwłaszcza najważniejsze aspekty myślenia dywergencyjnego.

Natomiast ujęciem, według autorki stosunkowo najsłabiej rozwiniętym, jest ujęcie osobowościowe. W intencji autorki jej praca próbuje zapełnić tę lukę, podejmując problem, jakie cechy osobowościowe wpływają na rozwój twórczego myślenia, fantazji, oryginalności i ciekawości, które z nich wpływają na intuicję i empatyczność, a jakie na produktywność i twórczy stosunek do własnego zawodu. Można polemizować z twierdzeniem autorki, że brak jest dobrych testów badających osobowościowe korelaty kreatywności. Autorka podręcznika nie wywodzi się bowiem z polskiego kręgu psychologów zajmujących się twórczością, natomiast dysponuję znakomitą wiedzą z zakresu badań w tej dziedzinie w literaturze rosyjskiej i anglosaskiej.

W Polsce mamy wiele interesujących testów kreatywności i twórczości odwołujących się przede wszystkim do cech osobowościowych. Można do nich na przykład zaliczyć Kwestionariusz Twórczego Zachowania Stanisława Popka. Przeznaczony jest do badania uzdolnień twórczych pojmowanych jako właściwości osobowościowe człowieka (postawa twórcza). Wyniki oceniane są w ramach czterech skal: konformizmu – K, nonkonformizmu – N, zachowań algorytmicznych – A, zachowań heurystycznych – H. Możliwe jest też uzyskanie innych wskaźników: dla postawy twórczej, postawy odtwórczej, sfery poznawczej oraz sfery charakterologicznej. Kwestionariusz występuje w dwóch wersjach: KANH-I przeznaczonej do badania młodzieży szkolnej i studentów oraz KANH-II do badania nauczycieli (właściwości psychometryczne były sprawdzane wyłącznie dla wersji KANH-I). Każda wersja składa się z 60 stwierdzeń, mających postać zdań oznajmujących, dotyczących zachowania się osoby badanej w sytuacjach uczenia się i działania. Badany ocenia stopień zgodności zdania z własnym zachowaniem na skali trzystopniowej: prawdziwe, częściowo prawdziwe, błędne.

Do cech osobowościowych oraz potencjału twórczego odwołują się też narzędzia stworzone przez Andrzeja Strzałeckiego czy Aleksandrę Tokarz. Również autor tego wstępu, Andrzej Mirski opracował test kreatywności, Skalę Postaw Twórczych, w którym czynnikom osobowościowym przypisał bardzo dużą wagę. Na bazie podstawy teoretycznej wyodrębnił on pięć wymiarów (podskal): społeczne nastawienie twórcze, wrażliwość twórcza, osobowość i motywacja twórcza, myślenie i wyobraźnia twórcza oraz efektywna działalność twórcza

(test ten jednak został sporządzony już po napisaniu przez profesor Wiszniakową-Zelinskiy prezentowanego podręcznika). W każdym razie za dosyć charakterystyczne dla polskich badaczy kreatywności uznać należy silne podkreślanie czynników osobowości.

Można powiedzieć, że autorka testu „Kreatywny potencjał” włącza się w tę tradycję i specyfikę badawczą. Bardzo twórczym i oryginalnym wkładem wkładem profesor Wiszniakowej-Zelinskiy jest ujęcie zagadnień osobowościowych i ich związku z twórczością z perspektywy „Ja”, obejmując „Ja realne”, „Ja idealne”, „Ja odzwierciedlone” oraz „Koncepcję Ja” (self-concept) obejmującą własną tożsamość (self-identity) oraz poczucie własnej wartości („self-esteem”). Psychologiczne profile kreatywności odniesione są do ośmiu zasadniczych, wedle autorki, cech twórczych: 1. Myślenie twórcze, 2. Ciekawość, 3. Oryginalność, 4. Wyobraźnia, 5. Intuicja, 6. Emocjonalność, empatia, 7. Poczucie humoru 8. Twórczy stosunek do zawodu. Wszystkie one są odniesione do wymienionych kategorii „Ja”. Interpretacja psychologicznego profilu kreatywności odbywa się na podstawie nałożenia się dwóch lub kilku profili.

Nałożenie się profili „Ja realne” – „Ja idealne” przedstawia możliwość wyróżnienia ilościowego i jakościowego poziomu potencjału twórczego. Nałożenie profili „Ja realne” – „Ja odzwierciedlone” określa poziom samooceny (zaniżony lub zawyżony) w porównaniu do wyobrażeń człowieka oraz refleksyjną ocenę, przedstawioną przez ekspertów. Porównanie profili „Ja realne” – „Koncepcja Ja” pozwala określić poziom potencjalnych rezerw samoaktualizacji; konceptualne upodobania osoby badanej na podstawie jej kompleksowego wyobrażenia o świecie, społeczeństwie i o sobie. Zestawienie „Ja idealne” – „Ja odzwierciedlone” pomaga określić rezerwy kreatywności i poziom wyobrażenia innych osób o możliwościach i realnych perspektywach ich samorealizacji. Porównanie „Ja idealne” – „Koncepcja Ja” pozwala uświadomić kreatywny potencjał w samoaktualizacji osobowości dojrzałej i na podstawie określonych orientacji aksjologicznych i doświadczenia życiowego opracować indywidualny program osiągnięcia oczekiwanych bliskich i dalekich ideałów, bazując na aksjologiczno-duchowej orientacji osobowości dojrzałej. Wreszcie nałożenie profili „Ja odzwierciedlone” – „Koncepcja Ja” stymuluje osobowość do uświadomienia perspektyw samodoskonalenia się osobowości dojrzałej na podstawie oceny ekspertów, dotyczącej doświadczenia kreatywnego, co daje możliwość stworzenia perspektywicznego programu etapowej samoaktualizacji w zawodowej i kreatywnej sferze. Na podstawie tej interpretacji można stworzyć program indywidualnej korekty psycho-

logicznej w celu stymulacji rozwoju osobowości w kierunku większej kreatywności.

Testy „Kreatywny potencjał” i „Kreatywny potencjał – wersja rozszerzona” skonstruowane przez profesor Natalię Wiszniakową-Zelinskią pozwalają zatem oszacować poziom kreatywności jednostki, jej predyspozycje i potencjał kreatywny i sklasyfikować badanych pod kątem ich cech twórczych. Umożliwia również porównanie otrzymanych wyników nie tylko według kryteriów ilościowych, ale również jakościowych. Pozwala to wyznaczyć najlepszą strategię stymulacji rozwoju oraz opracowywać indywidualne programy twórczego rozwoju jednostek. Kwestionariusz może być wykorzystywany dla testowania mężczyzn i kobiet w wieku od 17 do 59 roku życia. Pozwala mierzyć ogólny poziom kreatywności, która jest traktowana jako stosunkowo stała cecha, a nie chwilowy stan. Ze względu na prostotę i łatwość użycia narzędzie to jest przydatne zwłaszcza w tych projektach badawczych, w których stosuje się wiele metod oraz w badaniach eksperymentalnych. Prezentowane testy są metodą pomiaru kreatywności i kreatywnego potencjału człowieka dorosłego. Testy te mogą być wykorzystywane zarówno do badań naukowych w dziedzinie psychologii, jak i w pracy praktycznej psychologa prowadzącego konsultacje indywidualne.

Test „Kreatywny potencjał” został utworzony przez profesor Natalię Wiszniakową-Zelinskią w 1993 roku. W latach 1988–1993 autorka przeprowadziła badanie podstawowe na próbie 1193 osób (wśród 690 studentów od 17 do 33 lat Uniwersytetu Mińskiego i 503 nauczycieli od 34 do 59 lat szkół Mińska), a w latach 1993–1996 badanie kontrolne.

Prace nad polską adaptacją autorka przeprowadziła w latach 1999–2006. Po przetłumaczeniu pytań z wersji oryginalnej, przeprowadziła badania na próbie 1139 osób, w tym 697 osób w Wyższej Szkole Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, 63 studentów Uniwersytetu Wrocławskiego (Instytut Pedagogiki) i 379 studentów i magistrów Uniwersytetu Opolskiego (Instytut Psychologii). Współczynniki korelacji między wynikami wersji polskiej i rosyjskiej dla poszczególnych twierdzeń są bardzo wysokie – wahają się od 0,79 do 1. Rozkłady wyników dla poszczególnych twierdzeń w obu wersjach są podobne. W przypadku żadnego z tych twierdzeń nie zauważa się istotnych statystycznie różnic między wynikami uzyskanymi w obu wersjach językowych testów.

Wartość współczynnika rzetelności polskiej wersji metody (α Cronbacha) w różnych badanych grupach wahała się od 0,81 do

0,83. Wynosiła odpowiednio: 0,81 dla grup młodzieży w wieku od 17 do 33lat (N=307; 173 kobiety, 134 mężczyzn); 0,83 dla grup osób dorosłych w wieku od 34 do 59 lat (N= 432; 275 kobiet, 157 mężczyzn). Analiza korelacyjna wskaźników testu „Kreatywny potencjał” dla wspólnej próby pokazała obecność znaczącej korelacji pomiędzy wszystkimi wskaźnikami, co potwierdza, że wszystkie one ukierunkowane są na pomiar jednej właściwości – kreatywnego potencjału.

Wskaźniki te pokazują, że testy „Kreatywny potencjał” i jego wersja rozszerzona są rzetelnym narzędziem do wykorzystywania w badaniach naukowych, wyniki pozwalają na klasyfikację badanych pod kątem ich cech kreatywnych. W ramach adaptacji testów „Kreatywny potencjał” i „Kreatywny potencjał – wersja rozszerzona” była sprawdzona ich trafność teoretyczna. Wedle ich koncepcji trafność obejmuje zarówno trafność czynnikową, jak i trafność zbieżną i różnicową, trafność treściową oraz trafność kryterialną. W celu ustalenia wewnętrznej struktury polskiej wersji testów „Kreatywny potencjał” i jego wersji rozszerzonej przeprowadzono dwa rodzaje analiz czynnikowych: eksploracyjną oraz confirmacyjną. Obu analiz dokonano na dwóch oddzielnych grupach, które losowo wybrano z całej próby osób.

Generalnie można zatem stwierdzić, że testy „Kreatywny potencjał” i „Kreatywny potencjał – wersja rozszerzona” wykazują przewidywane związki z aspektami funkcjonowania kreatywnego potencjału, a więc są trafnymi narzędziami diagnozowania.

Badania walidacyjne wykazały, że polska wersja testów „Kreatywny potencjał” i „Kreatywny potencjał – wersja rozszerzona” jest narzędziem rzetelnym, o potwierdzonej trafności testów. Udowodniono ponadto, że wystarczająco wysoko koreluje z innymi testami, mierzącymi poziom kreatywności. Staje się również możliwe porównanie otrzymanych wyników nie tylko według kryteriów ilościowych, ale również jakościowych. Pozwala to najlepiej kształtować strategię stymulacji rozwoju oraz opracowywać indywidualne programy twórczego rozwoju i dojrzałości dorosłej osobowości.

Należy też zaznaczyć, że tekst podręcznika może niekiedy sprawiać pewne trudności w odbiorze polskiemu czytelnikowi. Napisany został bowiem przez osobę wywodzącą się z innego kręgu językowego, dla której język polski jest stosunkowo nowo opanowanym. Po dokonaniu wszystkich poprawek ze strony ortograficznej, gramatycznej i w miarę możliwości stylistycznej, zostają jednak pewne różnice w głębszej warstwie językowej, w której trudno byłoby zmieniać zapisy, nie naruszając oryginalności przesłania autorki. Należy raczej zaakceptować fakt, że psychologia jest uprawiana przez osoby z różnych kręgów kul-

turowych i językowych, docenić, że coraz więcej psychologów z innych krajów decyduje się pisać w języku polskim i w związku z tym zachować tolerancję dla pewnych subtelnych, ale odczuwalnych różnic językowych. Aby w pełni zrozumieć i wykorzystać ten podręcznik, czytelnik będzie musiał włożyć nieco więcej wysiłku, ale ten wysiłek wydaje się w pełni opłacalny.

Podsumowując, praca profesor Natalii Wiszniakowej-Zelinskiej dotyczy szczegółowej i teoretycznie pogłębionej prezentacji autorskiego narzędzia do pomiaru potencjału twórczego. Autorka obszernie opisała narzędzie, przytoczyła w tekście dwie jego wersje, różniące się ze względu na wiek osób poddawanych badaniu. Dokładnie opisała procedury zmierzające do ustalenia parametrów kwestionariuszy, przedstawiła definicje pojęć, odwołując się do literatury polskiej, angielskiej i rosyjskiej, jak również starała się udowodnić, bazując na wskaźnikach statystycznych, wartość diagnostyczną skonstruowanych narzędzi.

Prezentowane narzędzia mogą być bardzo pomocne przy pomiarze kreatywności osób dorosłych a podręcznik do tego narzędzia pozwala je lepiej zrozumieć i wykorzystać, w jak najbardziej efektywny sposób.

Andrzej Mirski